

COPYRIGHTS

© 2020 by the authors. Licensee National Studies Journal. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

***An Approach to Critiquing Contemporary Iranian
Architectural Design
(A Study of Four Award-Winning Houses in the
Memar Award)***

Sedigheh Moein Mehr*

E-mail: MoeinMehr@iau.ac.ir

Received: 2026/02/04

Revised: 2026/07/23

Accepted: 2026/08/31

Doi: 10.22034/RJNSQ.2026.540252.1724

Abstract

Today, various approaches to architectural design are adopted by designers in response to the specific characteristics of the design subject, environmental and functional considerations, and other relevant factors. The aim of this research is to examine and critique four contemporary houses that have received the Memar Award in different years. The research method consisted of two stages. The first stage was conducted using a qualitative approach with a descriptive-analytical orientation, and data were collected from library sources and documentary evidence. In the second stage, four of the aforementioned houses were evaluated through logical reasoning based on seven perspectives. The main research question is the extent to which these houses have met the criteria of a desirable dwelling from the perspective of seven approaches to architectural criticism: Classical, Romantic, Formalist, Contextual, Phenomenological, Media-oriented, and the Islamic perspective. The findings indicate that the four selected contemporary houses did not exhibit the same degree of conformity with the aforementioned perspectives, and each project performed more successfully from certain perspectives according to its design priorities. The results of the analyses indicate that, although concepts such as attention to climate, the use of indigenous materials, and certain spatial principles derived from the Islamic perspective can be observed at the physical and formal levels in most cases, these concepts have rarely been realized as a coherent and integrated spatial system. The distancing of contemporary house design from the principles of Islamic architecture may lead to the weakening of components of Iranian national identity in dwellings. Conversely, a conscious reconsideration of these principles can provide an opportunity to enhance spatial quality and strengthen cultural identity in contemporary Iranian residential architecture.

Keywords: Architectural Criticism, Desirable House, Contemporary Houses, Memar Award.

* Department of Architecture, ST.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran (Corresponding Author).

رهیافتی بر نقد طراحی معماری معاصر ایران (بررسی چهار خانه برگزیده جایزه معمار)

نوع مقاله: پژوهشی

صدیقہ معین‌مهر*

E-mail: Moeinmehr@iaua.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۱/۱۵ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۵/۰۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۶/۰۹

چکیده

امروزه روش‌های مختلفی برای طراحی معماری وجود دارد که بنا بر ویژگی‌های موضوعی طرح، ویژگی‌های محیطی، عملکردی و غیره، با نظر طراحان به‌کار گرفته می‌شوند. هدف از این پژوهش، بررسی و نقد چهار خانه معاصر است که جایزه معمار را در سال‌های مختلف کسب نموده‌اند. روش تحقیق در دو گام است. مرحله نخست به شیوه کیفی و با رویکرد توصیفی - تحلیلی و گردآوری داده‌ها از منابع کتابخانه‌ای صورت پذیرفته است. در گام دوم، با استفاده از روش استدلال منطقی بر مبنای هفت دیدگاه، چهار نمونه از خانه‌های مذکور ارزیابی خواهند شد. پرسش اصلی در این پژوهش این بوده است که «این خانه‌ها، تا چه اندازه معیارهای یک خانه مطلوب را از منظر هفت دیدگاه نقد معماری (کلاسیک، رمانتیک، فرمی، زمینه‌ای، پدیدارشناسانه، رسانه‌ای و اسلامی) رعایت کرده‌اند؟». یافته‌ها نشان می‌دهد که میزان انطباق کامل چهار خانه معاصر انتخابی با دیدگاه‌های مذکور یکسان نبوده و هر یک از پروژه‌ها بر اساس اولویت‌های طراحی، در برخی دیدگاه‌ها موفق‌تر عمل کرده‌اند. نتایج تحلیل‌ها حاکی از آن است که اگرچه مفاهیمی چون توجه به اقلیم، استفاده از مصالح بومی و برخی اصول فضایی برگرفته از دیدگاه اسلامی در سطح کالبدی و فرمی در بیشتر نمونه‌ها مشاهده می‌شود؛ اما این مفاهیم کمتر به‌صورت یک نظام فضایی منسجم و یکپارچه تحقق یافته‌اند. فاصله گرفتن از اصول معماری اسلامی در طراحی خانه‌های معاصر، می‌تواند به تضعیف مؤلفه‌های هویت ملی ایرانی در سکونت منجر شود. در مقابل، بازتوجهی آگاهانه به این اصول، ظرفیت ارتقای کیفیت فضایی و تقویت هویت فرهنگی در معماری مسکونی معاصر ایران را فراهم می‌آورد.

کلیدواژه‌ها: نقد معماری، خانه مطلوب، خانه‌های معاصر، جایزه معمار.

* گروه معماری، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

مقدمه و بیان مسئله

در طول تاریخ، معماری مسکونی ایران همواره نمونه‌های ارزشمند و منحصر به فردی ارائه داده است که بازتابی از فضایی انسانی، درون‌گرا و سازگار با طبیعت بوده‌اند؛ با این حال، ورود الگوهای زیستی غربی - که در بسیاری موارد با سبک زندگی ایرانی سازگاری نداشته‌اند - سبب افول تدریجی کیفیت سکونت در معماری ایران شده است. این نفوذ نه تنها ساختار کالبدی معماری، بلکه شیوه زندگی را نیز تحت تأثیر قرار داده و به تدریج، موجب تضعیف ابعاد معنوی سکونت شده است (کیری سامانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۲). در این میان، اسلام نسخه‌ای جامع برای سعادت انسان در تمامی زمان‌ها و مکان‌ها ارائه داده است؛ نسخه‌ای که با پیش‌بینی سازوکارهای لازم، توان پاسخ‌گویی به نیازهای متغیر انسان در شرایط گوناگون را دارد (سامه، ۱۳۹۲).

با وجود گسترش معماری مسکونی معاصر در ایران، نقد و ارزیابی این آثار، بیشتر بر مبنای رویکردهای فرمی، زیبایی‌شناختی یا تکنیکی انجام شده و کمتر به تحلیل نظام‌مند آن‌ها در چهارچوب دیدگاه‌های متنوع نقد معماری و به‌ویژه مبانی نظری برخاسته از معماری اسلامی پرداخته شده است.

بر این اساس، هدف اصلی پژوهش حاضر، تحلیل و ارزیابی معماری مسکونی معاصر ایران با اتکا به دیدگاه‌های مختلف نقد معماری و بررسی میزان انطباق آن‌ها با اصول مستخرج از دیدگاه اسلامی است. اهداف فرعی پژوهش شامل شناسایی نقاط قوت و ضعف نمونه‌های منتخب در چهارچوب دیدگاه‌های نقد معماری، تبیین نحوه بازنمایی مفاهیم هویتی و اسلامی در این آثار است.

پرسش‌های پژوهش

- نقد علمی معماری چگونه می‌تواند به عنوان ابزاری مؤثر برای بهبود فرایند طراحی در خانه‌های معاصر ایران مورد استفاده قرار گیرد؟
- خانه‌های معاصر برگزیده، تا چه اندازه معیارهای یک خانه مطلوب را از منظر هفت دیدگاه نقد معماری (کلاسیک، رمانتیک، فرمی، زمینه‌ای، پدیدارشناسانه، رسانه‌ای و اسلامی) رعایت کرده‌اند؟
- پرسش نخست، ناظر بر نقش نقد علمی معماری در بهبود فرایند طراحی است و در سطح مفهومی و تحلیلی مورد بررسی قرار می‌گیرد؛ درحالی‌که به پرسش دوم به صورت عملیاتی و از طریق ارزیابی نمونه‌های موردی پاسخ داده می‌شود.

پیشینه پژوهش

پیشینه قابل بررسی در این پژوهش در دو حوزه کلی قابل بررسی است: نخست، نظریات مرتبط با مسکن از دیدگاه اسلامی و دوم، حوزه نقد آثار معماری. از میان کتب و پایان نامه‌های بسیاری که از وجوه مختلف به مسئله سکونت و مسکن پرداخته‌اند کمتر نگاهی می‌توان یافت که از زاویه دینی به بُعد کیفی و معنایی مسکن و نگاه قرآنی به آن پرداخته باشد. در حوزه مسکن اسلامی، می‌توان به چند پژوهش و پژوهشگر برجسته اشاره نمود:

نقره‌کار در زمینه مبانی مسکن اسلامی پژوهش‌هایی نموده است (نقره‌کار و همکاران، ۱۳۸۷؛ نقره‌کار و همکاران، ۱۳۹۲: ۳۴). همچنین، نقی‌زاده نیز در زمینه مبانی مسکن اسلامی پژوهش‌های متعددی نموده است (نقی‌زاده، ۱۳۷۹؛ ۱۳۹۱؛ ۱۳۹۲). حمزه‌نژاد و صدریان، در مقاله‌ای با عنوان «اصول طراحی خانه از منظر اسلامی و کاربرد الگوهای معاصر» به ارائه الگوهای عملیاتی در عصر معاصر مبتنی بر اصول طراحی مسکن از منظر اسلامی پرداخته‌اند (حمزه‌نژاد و صدریان، ۱۳۹۳: ۵۸). امین‌پور و همکاران نیز بازنشاسی مفاهیم مسکن و سکونت براساس آموزه‌های اسلامی را مورد پژوهش قرار داده‌اند (امین‌پور و همکاران، ۱۳۹۶: ۴۳۵). این محققان مؤلفه‌های توسعه مسکن اسلامی را در سه دسته روانی - اجتماعی، ساختاری - کالبدی و آموزشی طبقه‌بندی نموده‌اند. قرائتی نیز در کتاب «سیمای مسکن و شهر اسلامی»، مؤلفه‌های توسعه مسکن اسلامی را به صورت مصداقی، برگرفته از آیات قرآنی ارائه داده است (قرائتی، ۱۳۹۳). یکی از پژوهش‌های اخیر در این زمینه، مقاله زینب و محسن عزیزیان غروی با عنوان «تحلیل تطبیقی شاخص‌های مسکن اسلامی بر گونه‌های مسکن سنتی قم، مبتنی بر نظرات معماران مسلمان معاصر» است که شاخص‌های مسکن اسلامی، از اجماع متخصصان معماری معاصر که حوزه پژوهشی آنان در زمینه «معماری مسکن اسلامی»، است را بررسی نموده‌اند (عزیزیان غروی و عزیزیان غروی، ۱۳۹۸: ۱۱۵).

در حوزه نقد نیز می‌توان به چند پژوهش اصلی اشاره نمود؛ حجت در مقاله «آموزش معماری و بی‌ارزشی ارزش‌ها» معماری امروز ایران را در رابطه با چهار مؤلفه‌ی کارایی، پایداری، زیبایی و والایی مورد تحلیل و ارزیابی قرار می‌دهد (حجت، ۱۳۸۲: ۶۳). منصوری در مقاله «روش نقد معماری»، در جهت تبیین روش نقد معماری، دستگاهی را ارائه می‌کند که این دستگاه ماتریسی مرکب از سطر عرصه‌های معماری و ستون معیارها است. وی بیان می‌دارد که عرصه‌های نقد معماری شامل مطالعه و برنامه‌ریزی، نقشه‌ی معماری، جلوه‌ی بیرونی ساختمان، عناصر توزیعی بنا، فضای معماری، مهندسی معماری و جزئیات اجرایی است و معیارهای نقد شامل نوآوری، ارتباط با سنت و تاریخ، زیبایی، جنبه‌های محیطی، پاسخ

به عملکرد و اقتصاد بنا است (منصوری، ۱۳۷۹: ۷۲). خویی در مقاله‌ای با عنوان «مقدماتی در باب نقد آثار معماری و شیوه‌های آن در دوره جدید» به مطالعه شیوه‌های نقد، فهم آن و آموختن نقادی درست می‌پردازد (خویی، ۱۳۸۶: ۴۷). مهدوی‌نژاد در مقاله‌ای با عنوان «آموزش نقد معماری؛ تقویت خلاقیت دانشجویان برای تحلیل همه‌جانبه آثار معماری»، به بررسی شش دیدگاه نقد در آموزش معماری پرداخته است (مهدوی‌نژاد، ۱۳۸۴: ۶۹). همچنین، در مقاله‌ای دیگر با عنوان «گفتمان معماری سرآمد: الگویی برای نقد آثار معماری معاصر» با بازترسیم نقد معماری به مثابه یک گفتمان انتقادی، به نقد ساختمان جدید مجلس شورای اسلامی پرداخته است (مهدوی‌نژاد، ۱۳۹۵: ۶۱). عباسی در مقاله‌ای با عنوان «پژوهشی در باب ارتقای اعتبار علمی نقدهای معماری؛ تکنیکی برای استخراج معنای جامع اثر معماری» بیان می‌دارد که با امکان یک نقد معماری با اعتبار علمی بالاتر، می‌توان معنای یک اثر معماری را در قالب مجموعه صفات معین بیان کرد که از نظرات جامعه مخاطب استخراج شده است. این مجموعه صفات بر ادراک حسی فراگیر از آن اثر منطبق است (عباسی، ۱۳۹۲: ۶۹). رزاقی اصل و رحیمی آریایی در مقاله‌ای با عنوان «بررسی اهمیت و نحوه آموزش نقد بنا به دانشجویان رشته معماری از دیدگاه اساتید معماری ایران»، هدف از پژوهش خود را دستیابی به روش‌ها و محتوای کارآمد در جهت آموزش صحیح نقد و پرورش دیدگاه نقادانه در دانشجویان معماری بیان کرده است (رزاقی اصل و رحیمی آریایی، ۱۳۹۵: ۸۳)؛ اما در هیچ‌یک از این پژوهش‌ها به بررسی و نقد آثار معماری پرداخته نشده است.

روش پژوهش

این پژوهش از نوع تحقیقات بین‌رشته‌ای است و به همین جهت، بین علوم اسلامی، قرآن، حدیث و فقه در حوزه معماری ارتباط برقرار می‌کند (نقره‌کار و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۲۰ به نقل از فرامرز قراملکی، ۱۳۸۵). روش تحقیق این پژوهش در دو گام انجام شده است. در گام اول، به واسطه روش تحقیق کیفی و به صورت توصیفی تحلیلی، جمع‌آوری اطلاعات از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی صورت گرفته است. در راستای دستیابی به چهارچوب نظری در این پژوهش، معیار سنجش موفقیت خانه‌های موردبررسی بر مبنای شش دیدگاه مهدوی‌نژاد صورت پذیرفته است. همچنین، برای کامل شدن معیارها، دیدگاه اسلامی نیز به این شش دیدگاه اضافه شده است. معین‌مهر در مقاله‌ای با عنوان «تبیین اصول طراحی خانه مطلوب از منظر اسلام (در گستره آیات قرآن و روایات)؛ بررسی هفت نمونه از خانه‌های معاصر کسب‌کننده جایزه معمار در

ایران»، این دیدگاه را به‌طور مفصل با هشت اصل به‌دست‌آمده توضیح داده است (معین‌مهر، ۱۴۰۳: ۱۲۱). در انتها نیز دیدگاه‌ها، با استفاده از روش استدلال منطقی در چهار خانه معاصر که جایزه معمار را کسب کرده‌اند، ارزیابی شدند.

نمونه‌های موردی پژوهش از میان خانه‌های معاصر ایران انتخاب شده‌اند که در سال‌های اخیر موفق به کسب جایزه معمار شده‌اند. معیار اصلی این انتخاب، برخورداری پروژه‌ها از کیفیت طراحی تأییدشده در سطح حرفه‌ای و امکان تحلیل آن‌ها به‌عنوان نمونه‌های شاخص معماری مسکونی معاصر بوده است. بدیهی است که هدف پژوهش، تعمیم نتایج به کل معماری مسکونی معاصر ایران نبوده، بلکه تمرکز بر بررسی نحوه تجلی اصول معماری اسلامی در نمونه‌های شاخص و قابل‌تحلیل بوده است.

فرایند استدلال منطقی در این پژوهش بر پایه تطبیق اصول هشت‌گانه معماری اسلامی با ویژگی‌های فضایی، کالبدی و عملکردی نمونه‌های موردی انجام شده است. بدین منظور، برای هر نمونه، ابتدا شواهد فضایی مرتبط با هر اصل شناسایی شده و سپس میزان تحقق یا عدم تحقق آن اصل، با اتکا به تحلیل توصیفی و استنتاج منطقی، مورد ارزیابی قرار گرفته است. این فرایند امکان مقایسه کیفی نمونه‌ها و استخراج الگوهای مشترک و تفاوت‌ها را فراهم ساخته است.

چهارچوب نظری (مبثنی بر دیدگاه‌های نقد معماری)

چهارچوب نظری این پژوهش مبتنی بر دیدگاه‌های مختلف نقد معماری است که به‌عنوان ابزارهای تحلیلی برای ارزیابی کیفیت معماری مسکونی به‌کار گرفته شده‌اند. در این چهارچوب، هفت دیدگاه نقد معماری شامل دیدگاه‌های کلاسیک، رمانتیک، فرمی، زمینه‌ای، پدیدارشناسانه، رسانه‌ای و اسلامی، به‌عنوان مبانی نظری تحلیل انتخاب شده‌اند. هر یک از این دیدگاه‌ها بر جنبه‌ای خاص از معماری، ازجمله کالبد، معنا، تجربه زیسته، زمینه فرهنگی - اجتماعی و ارزش‌های دینی تأکید دارند و در کنار یکدیگر، امکان تحلیل جامع و چندبعدی نمونه‌های موردبررسی را فراهم می‌آورند.

بر این اساس، چهارچوب نظری پژوهش حاضر مبنای انتخاب معیارهای ارزیابی، سازمان‌دهی جداول تحلیلی و تفسیر یافته‌های پژوهش قرار گرفته است.

۱- واژه نقد

واژه نقد از کلمه یونانی «Krinein» گرفته شده است. این واژه یونانی به معنای جدا کردن، تمیز دادن، خوب و ارسی کردن، الگ کردن و تفاوت قائل شدن است. واژه نقد کردن در بیشتر موارد به مفهوم «عیب‌جویی و خرده‌گیری» یا «قضاوت کردن درمورد

چیزی» به کار می‌رود. با اینکه از نظر علم واژه‌شناسی، مفهوم قضاوت از کلمه «نقد» استنباط نمی‌شود، ولی این کلمه با این مفهوم نیز به کار می‌رود؛ بنابراین، استفاده رایج و تاحدی فنی از واژه نقد به مفهوم «ارزیابی نکات مثبت یا منفی پدیده موردنقد»، نسبت به مفهوم «قضاوت کردن»، به ریشه اصلی کلمه نزدیک‌تر است (آتو، ۱۴۰۰: ۳۷).

۲- طبقه‌بندی روش‌های مختلف نقد

طبقه‌بندی روش‌های مختلف نقد، گاه وابسته به سایر هنرها است. بعضی از این طبقه‌بندی‌ها مربوط به ادبیات و نقد هنری و برخی دیگر به‌طور مستقیم، مربوط به حوزه معماری و طراحی شهری است. در ادامه برای مقایسه، برخی از طبقه‌بندی‌هایی که توسط سایر افراد ارائه شده است ذکر می‌شود.

- والتر آبل^۱ شش رویکرد نقد هنری را مطرح می‌کند: ۱- نقد شمایل‌شناختی که بر جوهره موضوع و منابع الهام آن تکیه دارد؛ ۲- نقد زندگی‌نامه‌ای که شخصیت خالق اثر را مبنای تفسیر قرار می‌دهد؛ ۳- نقد تاریخی که شکل‌گیری هنر را در بستر تمدن و شرایط محیطی بررسی می‌کند؛ ۴- نقد زیبایی‌شناختی با گرایش ماتریالیستی که بر ماده و فن به‌عنوان عوامل بنیادین تأکید دارد؛ ۵- نقد مبتنی بر علل غایی که هنر را جلوه‌ای از تمایلات درونی متأثر از هر دوران می‌داند و درنهایت، ۶- نقد مشاهده‌ای که اثر را صرفاً بر پایه فرم، خطوط و رنگ‌ها تحلیل می‌کند (آبل، ۱۹۶۱: ۲۳۵).

- تی. اس. الیوت^۲ به پنج جایگاه ویژه برای نقد اشاره دارد که هر یک به شیوه‌ای خاص، به تحلیل اثر می‌پردازند: ۱- نقد حرفه‌ای که فراتر از نقد معمولی است، ۲- نقد سلیقه‌ای با رویکرد دفاعی، ۳- نقد آموزشی، ۴- نقد مبتنی بر اخلاق و ۵- نقد ادبی (الیوت، ۱۹۶۵: ۱۸).

- مایتو لیمپن^۳ نقد را در شش حوزه اصلی طبقه‌بندی می‌کند: ۱- تشخیص، ۲- توصیف، ۳- تعبیر، ۴- تشریح، ۵- تفسیر و ۶- ارزیابی که هر یک نقش مشخصی در تحلیل و فهم اثر دارند (لیمپن، ۱۹۶۷: ۱۳۲).

- پتر کالینز^۴ در حوزه معماری، نقد را در چهار نوع دسته‌بندی می‌کند و قضاوت‌های معمارانه معمولاً در یکی از این گروه‌ها قرار می‌گیرند: ۱- روند طراحی، ۲- ارزیابی‌های رقابتی، ۳- ارزیابی‌های کنترل‌ی یا بازبینی، ۴- روزنامه‌نگاری (کالینز، ۱۹۷۱: ۴۹).

1. Walter Abell

2. T.S.Eliot

3. Matthew Lipman

4. Peter Collins

- وین آتو^۱ سه گروه اصلی نقد شامل نقد معیاری، نقد تفسیری و نقد توصیفی را معرفی می‌کند (آتو، ۱۴۰۰: ۴۷).

- تی. ام. گرین^۲ نیز نقد را در سه قالب متمایز ارائه می‌دهد: ۱- نقد تاریخی، ۲- نقد بازآفرینی و ۳- نقد قضاوتی. افزون بر این، دیدگاهی دیگر نیز نقد را براساس مراحل شامل ابزار عقیده، تحلیل، تفسیر، مکان‌یابی اثر از منظر تاریخی، ارزش‌گذاری مستقل و کلی اثر و در صورت برخورداری منتقد از دیدگاه فلسفی، تعمیم دادن آن تعریف می‌کند (گرین، ۱۹۷۳: ۳۶۹).

۳- دسته‌بندی نقد در این پژوهش

برای دسته‌بندی نظام‌مند نقد، نیاز است که مبنایی روشن و مستحکم در نظر گرفته شود تا بتوان قلمرو و حدود روش‌ها را با وضوح مشخص ساخت. در این پژوهش، معیار سنجش موفقیت خانه‌های موردبررسی بر مبنای دسته‌بندی مهدوی‌نژاد صورت پذیرفته است. همچنین، برای جامعیت معیارها، دیدگاه اسلامی نیز به این شش دیدگاه اضافه خواهد شد. مهدوی‌نژاد با نگرشی که معماری را به‌عنوان یک فرایند ارتباطی میان معمار و مخاطب می‌بیند، اصلی‌ترین انگاره‌های نقد معماری را به شش دسته تقسیم می‌کند که در ادامه خواهد آمد.

- دیدگاه کلاسیک: بر پایه ساختارگرایی استوار است و به بررسی رمزگان و ویژگی‌های بیانی اثر هنری از طریق نشانه‌های بصری می‌پردازد.

- دیدگاه رمانتیک: براساس آرمان‌ها شکل گرفته و هدف آن نقد معماری با تمرکز بر نیت و دیدگاه معمار است.

- دیدگاه فرمی: مبتنی بر شکل است و سعی دارد پیام اثر را از طریق شناخت عناصر ساختاری، نشانه‌شناسی مؤلفه‌ها، تناسبات، فرم، بافت و اصول زیبایی‌شناسی درک کند.

- دیدگاه زمینه‌ای: بر ارجاع به زمینه تاریخی و اجتماعی تکیه دارد و اثر را در بستر آن تحلیل می‌کند.

- دیدگاه پدیدارشناسانه: نقد اثر را از منظر مخاطب و از طریق نشانه‌شناسی تجربه او بررسی می‌کند.

- دیدگاه رسانه‌ای: شکل مادی اثر، روش کار هنرمند و فناوری‌های به‌کار رفته در ساخت اثر را ارزیابی می‌کند.

1. Wayne Attoe

2. T.M. Green

وی تأکید می‌کند که توجه کامل، آگاهانه و همه‌جانبه به تمامی این شیوه‌ها، برای نقد مؤثر ضروری است. همچنین، او به روش دیگری با عنوان «منتقدین فراسبکی» اشاره می‌کند که بنا را از منظر تمام گرایش‌های فوق مورد بررسی قرار می‌دهد؛ این فراسبک را می‌توان معادل دیدگاه هفتم (دیدگاه اسلامی) دانست (مهدوی‌نژاد، ۱۳۹۵: ۶۱).

- دیدگاه اسلامی: این دیدگاه جامع براساس آیات قرآن کریم و روایات معصومین (علیهم‌السلام) شکل گرفته است. معین‌مهر در مقاله‌ای با عنوان «تبیین اصول طراحی خانه مطلوب از منظر اسلام (در گستره آیات قرآن و روایات)؛ بررسی هفت نمونه از خانه‌های معاصر کسب‌کننده جایزه معمار در ایران»، این دیدگاه را به‌طور مفصل با هشت اصل به‌دست‌آمده، توضیح داده است (معین‌مهر، ۱۴۰۳: ۱۲۱).

براساس پژوهش‌های صورت‌گرفته، شاخص‌های مطالعات پیشین در این حوزه نشان می‌دهد که مهم‌ترین شاخص‌ها برای طراحی خانه مطلوب از منظر اسلام، شاخص‌هایی هستند که در ادامه بیان می‌شوند. یکی از پژوهش‌های اخیر در این حوزه، مقاله عزیزیان غروی است که شاخص‌های مسکن اسلامی را از اجماع متخصصان معماری معاصر که دغدغه پژوهشی آنان در زمینه «معماری مسکن اسلامی» است بررسی نموده است (عزیزیان غروی، ۱۳۸۹). بدین ترتیب، چکیده نظرات سیزده معمار شامل محمدکریم پیرنیا (غلامحسین معماریان) (۱۳۹۰)، عبدالحمید نقره‌کار (۱۳۸۷؛ ۱۳۹۲؛ ۱۳۹۶)، مهدی حمزه‌نژاد (۱۳۹۳)، محمد نقی‌زاده (۱۳۷۹؛ ۱۳۹۱؛ ۱۳۹۲)، علی محمد رنجبر کرمانی (۱۳۹۲)، محمدرضا بمانیان (۱۳۹۶)، محمدمنان رئیسی (۱۳۹۷)، مسعود ناری قمی (۱۳۹۱)، بسیم سلیم حکیم (۱۳۸۱)، هشام مرتضی (۱۳۹۳)، سپاهیچ اوامر (۱۳۹۶)، نوایی و حاجی قاسمی (۱۳۹۰)، در قالب شاخص‌های کلیدی ساخت مسکن اسلامی استخراج گردیده است. این شاخص‌ها با احتساب تعداد تکرار در جداول، به تفکیک نظریات این معماران آورده شده است (عزیزیان غروی و عزیزیان غروی، ۱۳۸۹: ۱۱۸). بر این اساس، اصول معماری اسلامی مطرح‌شده در این پژوهش را می‌توان تجلی کالبدی همین مبانی فلسفی و کلامی دانست.

معین‌مهر در مقاله‌ای با عنوان «تبیین اصول طراحی خانه مطلوب از منظر اسلام (در گستره آیات قرآن و روایات)؛ بررسی هفت نمونه از خانه‌های معاصر کسب‌کننده جایزه معمار در ایران» بیان می‌دارد که از منظر اسلام، می‌توان هشت اصل خانه مطلوب را به‌عنوان معیار سنجش قرار داد (معین‌مهر، ۱۴۰۳: ۱۱۹).

۳-۱- اصل ایجاد آرامش، سکون و امنیت در خانه در برابر سایر فضاهای شهری

در آیه ۸۰ سوره نحل^(۱) به مفهوم سکونت اشاره شده است: «... و خداوند از خانه‌هایتان

برایتان آرامش قرار داد». واژه «من» نشان می‌دهد که هر مسکنی نمی‌تواند مایه آرامش باشد؛ بنابراین، رعایت ارزش‌های سبک زندگی قرآنی و توجه به این اصول در طراحی خانه و حریم مسکونی، زمینه‌ساز ایجاد فضایی امن، آرام و مطابق فطرت الهی انسان خواهد شد. اگر هدف از ساخت خانه ارتقا و کمال انسانی به سمت خدا باشد، خدا نیز در این امر او را رهبری می‌کند (حج: ۲۶).^(۲) خانه فارغ از ظواهر آن، خواه کاخ باشد خواه کوخ، نعمتی الهی است که باید انسان را به ذکر الهی سوق دهد (اعراف: ۷۴).^(۳) اگر خانه باعث دوری از یاد خدا و جایگاه انسانی باشد ارزشی ندارد (توبه: ۲۴؛ قصص: ۵۸)^(۴) (وثیق و پشتونی‌زاده، ۱۳۸۸: ۶۱).

۳-۲- حفظ همگونی ظاهری و عدالت اجتماعی و پرهیز از تفاخر

نهی از تکبر در خانه‌سازی یکی از مهم‌ترین منهیات اسلامی است که در قرآن و روایات بازتاب گسترده دارد. خداوند در آیات ۱۲۸-۱۲۹ سوره شعرا^(۵) می‌فرماید: «آیا بی‌جهت، بدون نیاز شما، بر بلندی‌ها خانه‌ای رفیع و نمایان می‌سازید و کاخ‌های استوار برای خود بنا می‌کنید، بدان امید که جاودانه بمانید؟» (نقره‌کار و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۲۹). این حکم در معماری سنتی با خانه‌هایی دارای دیوارهای ساده و متواضع منعکس شده است و یکی از نتایج آن، توجه به عدالت اجتماعی در معماری و شهرسازی است. در مقابل، در معماری برون‌گرایانه سده اخیر، رعایت این اصل بسیار کم‌رنگ شده و برجسته‌سازی فردی و تفاخر در طراحی بیشتر شده است (نقی‌زاده، ۱۳۹۱: ۵۲).

۳-۳- لزوم توجه به حقوق همسایگی

اسلام نگرش ویژه‌ای به همسایگی دارد و اصول اخلاقی آن را می‌توان در دو محور اصلی یافت؛ گسترش روابط انسانی و حفظ حقوق همسایگان (اخوت و همکاران، ۲۰۱۰: ۳۲). در متون اسلامی، توجه به همسایگان یکی از مسائل کلیدی زندگی اجتماعی محسوب می‌شود و روایات بسیاری از پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار به این موضوع اشاره دارند. به‌عنوان نمونه، حضرت علی (ع) در وصیت‌نامه خود بر سفارش پیامبر (ص) تأکید کرده‌اند: «خدا را، خدا را درباره همسایگان بدان که آنان سفارش شده پیامبرند». آن حضرت به‌حدی درباره همسایگان سفارش می‌کردند که گمان می‌رفت آن‌ها را مانند وارث خود در نظر می‌گیرند (سید رضی، ۱۳۸۸: ۴۲۲، مجلسی، ۱۴۰۴ ق، ج ۷۵: ۱۰۰). پیامبر (ص) نیز حقوق همسایه را به حقوق مادر نسبت به فرزند تشبیه کرده‌اند.^(۶)

در حدیثی دیگر، پیامبر (ص) بر رعایت حقوق همسایگان تأکید کرده‌اند و تصریح کرده‌اند که «بنای یک خانه نباید از ساختمان همسایه بلندتر باشد و مسیر جریان هوا و تهویه آن نیز نباید مسدود گردد» (پاینده، ۱۹۸۳: ۲۹۱).

۳-۴- اصل پاسخگویی به نیازهای ساکنان با توجه به ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی با رعایت عدالت

منظور از توجه به فرهنگ جامعه در تعریف مسکن مطلوب آن است که بهره‌گیری از تجربیات دیگر ملل و تمدن‌ها، چه گذشته و چه معاصر، مجاز است؛ با این حال، چنین استفاده‌ای باید تحت رعایت چهارچوبی مشخص صورت گیرد تا:

۱- مبانی اعتقادی و ارزش‌های پذیرفته‌شده در جامعه تضعیف نشوند.

۲- هویت ملی محفوظ بماند.

۳- هیچ‌گونه افکار یا ایده‌ای که با ارزش‌ها و فرهنگ جامعه در تضاد است ترویج نگردد.

۴- انتخاب و ارزیابی الگوها باید براساس معیارهای برگرفته از فرهنگ اسلامی - ایرانی انجام شود. تاریخ نشان می‌دهد که تکرار و تقلید الگوهای بیگانه به‌مرور، جوامع مقلد را نسبت به فرهنگ خود بیگانه ساخته و درنهایت، به استحاله فرهنگی آن‌ها منجر شده است (معین‌مهر، ۱۴۰۳: ۱۲۲).

۳-۵- اصل رعایت حریم و کنترل دید در طراحی خانه

یکی از اصول مهمی که آموزه‌های اسلامی در روابط خانوادگی و اجتماعی توصیه می‌کنند، حفظ حریم و ایجاد حریمت است. قرآن کریم می‌فرماید: «به مردان و زنان مؤمن بگو دیدگان خویش را از نگاه نامحرمان بازگیرند و زینت خود را، جز آنچه آشکار است، آشکار نسازند». معماران سنتی با توجه به این اصل، خانه‌ها را به‌گونه‌ای طراحی می‌کردند که مفهوم «بیرونی و اندرونی» را رعایت کنند؛ مفهومی که با آداب زندگی خانواده مسلمان هماهنگی دارد و پاسخ معمارانه‌ای به نیاز فطری ساکنان برای حفظ حجاب و جلوگیری از دید نامحرمان ارائه می‌دهد (مسائلی، ۱۳۸۸: ۳۲).

در آیات ۲۷ و ۲۸ سوره نور^(۷) بر حفظ حریم خصوصی خانواده و جلوگیری از دسترسی دیگران به فضاهای داخلی تأکید شده است: «بدون اجازه وارد خانه‌ای غیر از خانه خود نشوید»؛ بنابراین، طراحی فضاهای داخلی باید به‌گونه‌ای باشد که هم غریبه‌ها به آن دسترسی نداشته باشند و هم قلمرو اعضای خانواده از یکدیگر تفکیک شود (ثمین شریفی میاوقی و همکاران، ۱۴۰۱: ۴۳؛ محمدی ری‌شهری، ۱۳۷۷، عنوان ۲۳۸، باب مسکن).

۳-۶- اصل توجه به هویت ایرانی - اسلامی

هویت یکی از اصول کلیدی است که جهان‌بینی اسلامی بر آن تأکید دارد. در حوزه هویت، معیارهایی مانند هویت معنوی و جمعی، پرهیز از خودنمایی، فرم و شکل و کاربری مناسب، بوم‌آوری و هویت ملی مطرح هستند (نقی‌زاده، ۱۳۹۱: ۴۶).

مسکن نباید انسان را به سمت نمایش انحصاری هویت فردی و مادی سوق دهد و

موجب رشد افراطی فردگرایی یا تضعیف وحدت جامعه شود؛ درواقع، تعادل بین هویت فردی و جمعی، مادی و معنوی انسان، شاخص مهمی برای ارزیابی مسکن مطلوب است (نقی‌زاده، ۱۳۹۱: ۴۶).

۳-۷- اصل اولویت‌بندی و ارزش‌گذاری فضاها

خانه به‌عنوان محفل اصلی خانواده نیازمند تفکیک فضاها براساس نوع فعالیت‌ها و روابط اعضا است؛ به‌ویژه تفکیک فضاهای عمومی و خصوصی و ارتباط آن‌ها با یکدیگر. شناخت سازمان فضایی خانه براساس مؤلفه‌های روابط خانوادگی در آموزه‌های اسلامی، علاوه‌بر شکل‌دهی به سبک زندگی، به تحقق ارزش‌های فرهنگی و دینی جامعه ایران نیز کمک می‌کند (حیاتی و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۸۶).

۳-۸- اصل استفاده از مواهب طبیعی و همساز با اقلیم و ارتباط با طبیعت

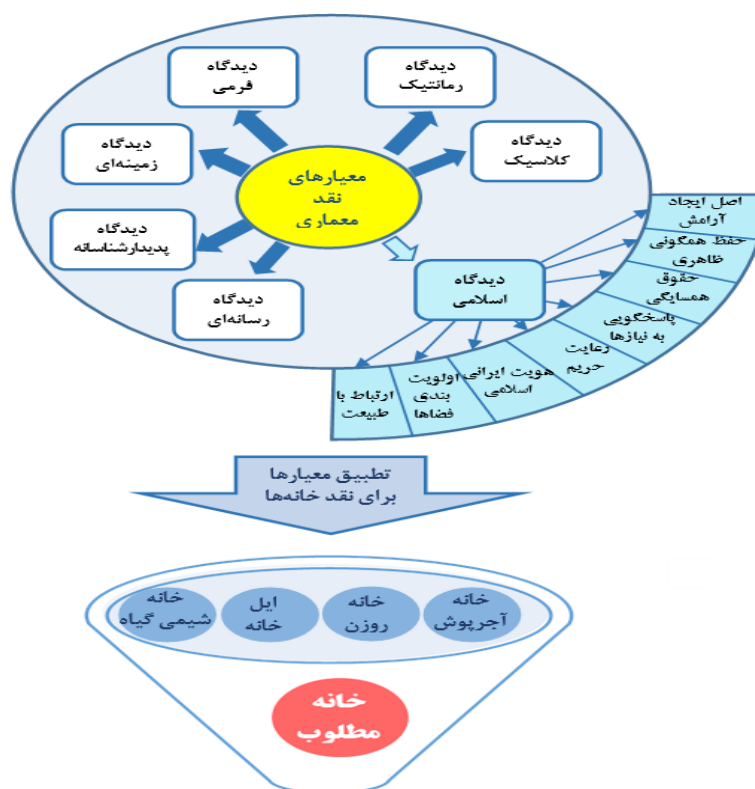
در احادیث مختلفی از پیامبر اکرم (ص) و امامان معصوم، مانند امام صادق (ع) و امام کاظم (ع)، بر اهمیت نگاه به مظاهر طبیعت تأکید شده است. برای مثال، ذکر شده که نگاه به آب جاری و سبزه، چشم را نورانی می‌کند. این نورانی شدن، علاوه‌بر لذت حسی و تقویت بینایی، احتمالاً بیانگر ایجاد بعد معنوی در نگاه نیز بوده است^(۸) (پاینده، ۱۳۶۲، ج ۱: ۲۹۲). قرآن کریم نیز نمونه‌های فراوانی از جنبه‌های زیباشناختی و نشاط‌آفرین طبیعت ارائه می‌دهد و به زیبایی باغ‌ها، سبزه‌ها و گیاهان اشاره می‌کند. ازجمله این تأکید، استفاده از واژه «خضر» به معنای سبزه در آیه ۶۳ سوره حج است. همچنین، امام صادق (ع) به تأثیرات مثبت گیاهان و درختان در ایجاد آرامش روانی انسان اشاره کرده‌اند (مجلسی، ۱۴۰۴: ق: ۱۲۹).

جدول شماره ۱: جدول مقایسه‌ای گروه‌ها و شیوه‌های نقد معماری (منبع: برگرفته از مهدوی‌نژاد، ۱۳۸۴)

ردیف	دیدگاه‌های نقد	کانون توجه	ویژگی‌های آموزشی در طراحی معماری
۱	کلاسیک	نشانه‌ها و رمزگان	شناخت اجزا و نقش‌مایه‌های فرهنگی
۲	رماتیک	اهداف و شخصیت معمار	ایده‌های معنوی و تقویت نیت سازنده
۳	فرمالیسم	فرم بنا و تناسبات بصری	تقویت توانمندی در خلق تناسبات چشم‌نواز
۴	زمینه‌ای	طبقه مخاطب و اقتصاد	توجه به مردم و مقاومت در برابر تبلیغات تجاری
۵	پدیدارشناسانه	برداشت‌های مخاطب	استفاده از نظرات مردم و استفاده‌کنندگان بنا
۶	رسانه‌ای	روش ساخت بنا	تقویت خلاقیت در انتخاب روش و تکنولوژی ساخت
۷	دیدگاه اسلامی	دیدگاه جامع با داشتن تمام موارد بالا	دیدگاه جامع با داشتن تمام موارد بالا

مدل ترکیبی دیدگاه‌ها و اصول اسلامی در نقد معماری

در این پژوهش، مدلی برای نقد و ارزیابی خانه‌های معاصر ایران ارائه شده است که ترکیبی از هفت دیدگاه نقد معماری و هشت اصل دیدگاه اسلامی را دربر می‌گیرد. این چهارچوب مفهومی امکان تحلیل نظام‌مند و جامع خانه‌های برگزیده جایزه معمار را فراهم می‌آورد و نشان می‌دهد چگونه معیارهای سنتی و معاصر می‌توانند به‌طور هم‌زمان، در فرایند طراحی مورد توجه قرار گیرند. با بهره‌گیری از این مدل، می‌توان میزان رعایت اصول و معیارهای مختلف در چهار خانه منتخب را ارزیابی نمود و نقاط قوت و ضعف هر اثر را در قالب یک ساختار تحلیلی شناسایی کرد.

مدل شماره ۱: مدل ترکیبی دیدگاه‌ها و اصول اسلامی در نقد معماری چهار خانه معاصر برگزیده جایزه معمار (منبع: نگارنده، ۱۴۰۴)

تحلیل نمونه‌های موردی

۱- ساختمان مسکونی آجرپوش، تهران

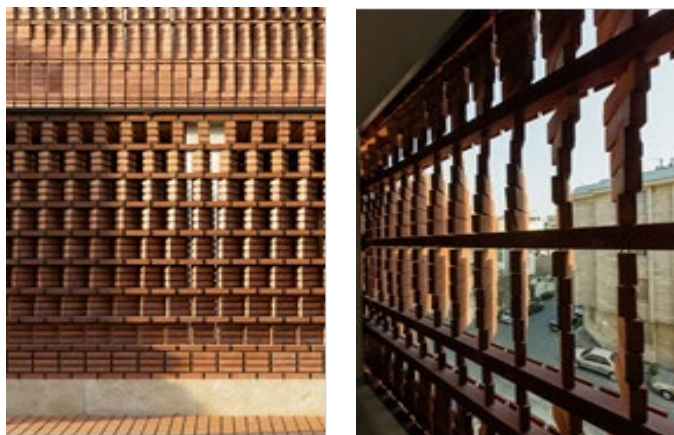

تصویر شماره ۱: نمای رو به کوچه
(وبسایت رسمی معرفی پروژه توسط
معمار، برداشت در سال ۱۴۰۴
www.caoi.ir/fa/projects/item/816)

این خانه در سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۳ توسط شرکت مشاور، استودیو طرح و ساخت آدمون (معماران: شبیر موسوی، امیررضا فاضل) ساخته شده است. این خانه جایزه جهانی «آجر» بریتانیا را در سال ۲۰۱۵ کسب نموده است. همچنین، جایزه «معمار» سال ۱۳۹۴ و پروژه تقدیر شده بخش آپارتمان مسکونی را کسب نموده است. در این خانه، برای ایجاد حداکثر حریمیت در عین پاسخگویی به سایر نیازها مانند کنترل شدت نور، محدود کردن دید از بیرون به درون و کاهش آلودگی صوتی، در طراحی نما از پوسته‌ای مشبک استفاده شده است. برخلاف بافت‌های مشبک آجری مرسوم، در این پروژه با طراحی یک بافت جدید در عین مدولار بودن، امکان دست یافتن به درجات مختلفی از بازشوها برحسب نیاز فراهم می‌گردد.

تصاویر شماره ۲-۳: فضای داخلی خانه و فضای خالی بین نمای آجری با پنجره‌ها

تصاویر شماره ۴-۵: نمای بیرونی و خارجی از چرخش آجرها

۲- ساختمان مسکونی روزن، اصفهان

این خانه در سال ۱۳۹۷ توسط دفتر معماری چهارچوب (معمار: سید حامد جعفری) در شهر اصفهان ساخته شده است. این پروژه در سال ۲۰۲۰ برنده جایزه «Design Award A» معتبر در بخش معماری مسکونی شد. با توجه به بافت ساختمان و همجواری آن‌ها با ساختمان‌های تاریخی از مصالح بومی همچون آجر (به عنوان یک مصالح مشترک سنتی و مدرنیته)، چوب و سنگ برای اجرای این پروژه در نظر گرفته شده است.

تصاویر شماره ۶-۸: استفاده از احجامی به صورت مقطعی با زاویه تند برای تعریف بازشوها، تراس‌ها و گلدان‌ها در نما

ایجاد احجامی به صورت مقطعی با زاویه تند برای تعریف بازشوها، تراس‌ها و گلدان‌ها مطابق با استانداردهای اقلیمی و نورگیری در نما بوده و مابقی پوسته به صورت مسطح و کل نما از آجر بوده است. برای دکوراسیون داخلی این پروژه با طراحی طاقچه در اتاق نشیمن، فرورفتگی و برجستگی‌ها در طراحی نمای خارجی ساختمان، در طراحی داخلی تداوم یافت و حس سستی با یک فضای مدرن همگون‌سازی شد.

تصاویر شماره ۱۱-۴: استفاده از طاقچه در فضای داخلی خانه و استفاده از روزنها

۳- ایل خانه، تهران

پروژه «ایل خانه» در سال ۱۳۹۳ توسط گروه معماری شیفت (رامبد ایلخانی، نشید نبیان و دُرنا مصرزاده) طراحی و در محله زعفرانیه تهران اجرا گردید. این بنا در همان سال موفق شد رتبه دوم بخش ساختمان‌های مسکونی آپارتمانی جایزه معمار را به دست آورد. ساختمان چهار طبقه و شامل سه واحد مسکونی است که ویژه سه خانواده خویشاوند طراحی شده است.

در جبهه جنوبی بنا، تورفتگی‌هایی در نما به وجود آمده که مجموعه‌ای از فضاهای نیمه‌باز را شکل می‌دهند؛ به نحوی که اغلب فضاهای داخلی به جای گشودگی به سمت

تصویر ۱۲: نمای اصلی ایل خانه

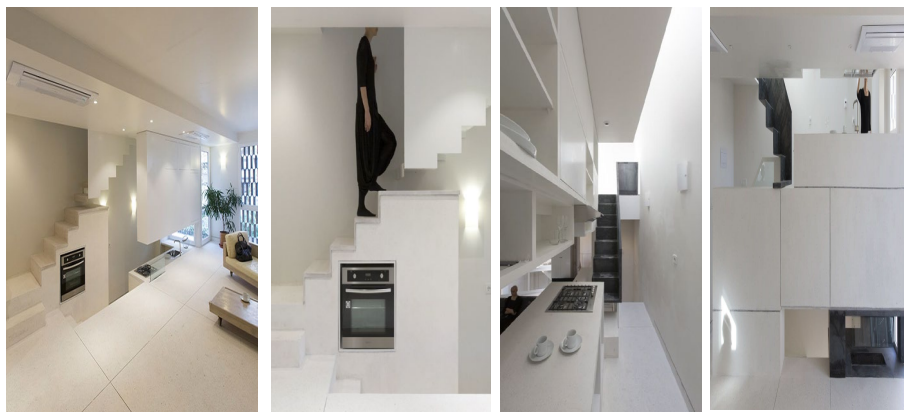
(وبسایت رسمی معرفی پروژه توسط معمار، برداشت در سال ۱۴۰۴)

کوچه، رو به این فضاهاى سبز متمرکز شده‌اند. همچنین، در بخش‌هایی از نما، پوسته‌ای متخلخل و نیمه‌شفاف متشکل از قاب‌های فلزی و آجرکاری طراحی شده است که قابلیت جابه‌جایی موضعی داشته و امکان تنظیم دید و میزان نور طبیعی را فراهم می‌آورد. در جداره شمالی نیز حفره‌هایی سبز ایجاد شده است که علاوه‌بر فراهم کردن منظر مناسب برای ملک تودلی، نورگیری غیرمستقیم را برای واحدهای ایل‌خانه مهیا می‌کنند.

تصویر ۱۳: نمای شمالی تصویر ۱۴: نمای تغییر حجم ایل‌خانه به‌واسطه حرکت شبکه‌های آجری‌نما جنوبی ایل‌خانه

تصاویر ۱۵-۱۸: فضای داخلی خانه. ابعاد نامناسب آشپزخانه و جاگذاری نامناسب وسایل و مکان‌یابی نامناسب پله ارتباطی در تداخل با فضای آشپزخانه

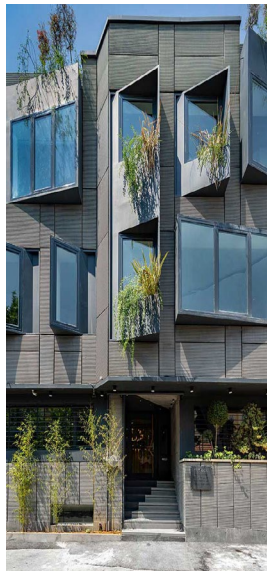

۴- ساختمان مسکونی شیمی گیاه «پشت و رو»، شیراز

این خانه در سال ۱۳۹۹ توسط امیرحسین اشعری ساخته شده و فینالیست جایزه معماری تهران در سال ۱۳۹۹ شده است. پروژه شیمی گیاه یک آپارتمان مسکونی ساخته شده بود که چندین سال خالی از سکنه باقی مانده بود و مالک جدید تصمیم به تغییرات جزئی در پوسته‌ی نما داشت.

تصویر شماره ۱۹: نمای شمالی

(وبسایت رسمی معرفی پروژه توسط معمار، برداشت در سال ۱۴۰۴)

۴-۱- نمای شمالی

نمای وضع موجود در جبهه‌ی شمالی نمایی شکسته و منقطع بود و به جهت باریک بودن کوچه در این سمت ساختمان، از ابتدای کوچه دیده نمی‌شد. جهت‌گیری متفاوت این بازشوها علاوه بر امکان بهره‌مندی از مناظر متفاوت شهری، امکان تبدیل سطحی دوبعدی را به نمایی حجمی فراهم کرده و شهروندی که در حال عبور از کوچه باریک است

تصاویر ۲۱-۲۰: نمای شمالی/ ایجاد نمای شکسته با چرخش قاب پنجره‌ها

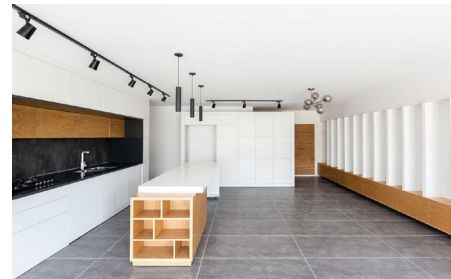
می‌تواند ارتباط بصری بیشتری با این جبهه برقرار کند. البته این موضوع موجب عدم رعایت اصل حفظ همگونی ظاهری و عدالت اجتماعی و ظهور اختلاف طبقاتی می‌شود.

۴-۲- نمای جنوبی

برخلاف بخش شمالی، کوچه در قسمت جنوبی عریض بوده و دید و منظر گسترده‌تری در اختیار دارد. در این جبهه با استفاده از یک شبکه فلزی، امکان جایگذاری بازشوهای آکاردئونی متحرک و پوشش گیاهی فراهم شده که باعث کنترل دید و نور جنوب به فضای داخلی می‌شود. مصالح عمده‌ی نما آجر نسوز است.

تصاویر ۲۲-۲۳: نمای جنوبی، استفاده از بازشوهای آکاردئونی مشبک متحرک و پوشش گیاهی در جهت کنترل دید و نور جنوب

تصاویر ۲۴-۲۵: فضاهای داخلی خانه، استفاده از شکست‌های موجود در نمای بیرونی در فضای داخلی و استفاده از مصالح نما در کف

تحلیل یافته‌ها

با توجه به معرفی و بررسی خانه‌های مطرح‌شده در این مقاله، در جداول زیر بر مبنای هفت دسته‌بندی نقد، به تحلیل آن‌ها پرداخته می‌شود. این نقدها شامل ارزیابی نکات مثبت یا منفی پروژه است.

۱- خانه آجرپوش تهران

نتایج تحلیل نشان می‌دهد که بنا از منظر دیدگاه کلاسیک، با بهره‌گیری آگاهانه از الگوی آجری در نما، نوعی تداوم با سنت مصالح بومی برقرار کرده است؛ هرچند این

استفاده بیشتر در سطح کالبدی باقی مانده و به بازتفسیر عمیق‌تر قواعد کلاسیک منجر نشده است. از دیدگاه رمانتیک، تلاش معمار برای خلق زبانی معاصر بر پایه الگوهای بومی قابل توجه است؛ به گونه‌ای که ترکیب آجر و سازمان‌دهی بازشوها در پی پاسخ‌گویی به نیازهای انسان معاصر ایرانی است.

از دیدگاه فرمالیسم، ترکیب دقیق بلوک‌های آجری، تغییر زاویه چرخش آجرها و بازی با بافت و سایه‌روشن، موجب ایجاد نمایی پویا و خوانا شده است که هماهنگی میان اجزای مختلف توده را تقویت می‌کند؛ درعین حال، از منظر دیدگاه زمینه‌ای، اجرای خشک نما و سوراخ‌کاری آجرها، علاوه بر کاهش هزینه‌های اجرایی، پاسخی حداقلی به شرایط اقتصادی پروژه محسوب می‌شود؛ اما ارتباط فعال‌تری با بافت پیرامونی برقرار نمی‌کند.

از دیدگاه پدیدارشناسانه، ساختمان بیشتر به عنوان یک شیء فرمال دیده می‌شود تا فضایی واجد معنا در حافظه جمعی. در دیدگاه رسانه‌ای، استفاده از آجر به عنوان مصالح بومی، تاحدی به بازنمایی هویت محلی کمک کرده؛ اما فاقد روایت‌پردازی عمیق رسانه‌ای است. در نهایت، از منظر دیدگاه اسلامی، هرچند ملاحظات نظیر کنترل دید از بیرون به درون و استفاده از پوسته نیمه‌شفاف در راستای مفهوم حریمیت دیده می‌شود، این اصول به صورت محدود و بیشتر در سطح کالبدی به کار گرفته شده‌اند و به یک نظام فضایی یکپارچه مبتنی بر ارزش‌های اسلامی ارتقا نیافته‌اند.

جدول شماره ۲: نقد و ارزیابی خانه آجرپوش تهران (منبع: نگارنده)

دسته‌بندی‌های نقد							خانه آجرپوش تهران
دیدگاه کلاسیک	دیدگاه رمانتیک	دیدگاه فرمالیسم	دیدگاه زمینه‌ای	دیدگاه پدیدارشناسانه	دیدگاه رسانه‌ای	دیدگاه اسلامی	
استفاده از الگوی آجرچینی در نما	طبق گفته معمار: بازتعریف الگوهای بومی برای خلق یک معماری منحصر به فرد متناسب با نیازهای انسان ایرانی امروز	- ترکیب دقیق بلوک‌های آجرپوش با اتحناها و خطوط منظم و تغییر زاویه چرخش آجرها - هماهنگی میان بلوک‌های مختلف و بازی با سایه‌های حاصل از بافت آجر (ایجاد نمای پویا)	- اجرای خشک نما به وسیله سوراخ کردن آجرها (برای کاهش مسائل اقتصادی پروژه)	- شهروندان ظاهر ساختمان را متفاوت می‌دانند.	- استفاده از آجر به عنوان مصالح بومی	- حریمیت (محدود کردن دید از بیرون به درون با استفاده از پوشاندن توده معماری با پوسته‌ای مشبک)	

۲- خانه روزن اصفهان

نتایج تحلیل نشان می‌دهد که بنا از منظر دیدگاه کلاسیک، بیشتر بر سادگی، کارآمدی و پاسخ‌گویی عملکردی تمرکز دارد و تلاش معمار در ایجاد نظم‌ی قابل‌درک در نما و فضاهای داخلی مشهود است. در دیدگاه رمانتیک، خانه با الهام از خاطرات جمعی و الگوهای خانه‌های سنتی، سعی در ایجاد حس تعلق و یادآوری گذشته دارد؛ هرچند این رویکرد بیشتر در فضای داخلی نمود یافته و در نمای بیرونی کمتر خواناست.

از دیدگاه فرمالیسم، استفاده از بازشوهای تکرارشونده و طراحی آن‌ها براساس مسیر حرکت نور خورشید، به ایجاد ریتم بصری و عمق در نما کمک کرده است. این رویکرد در کنار طراحی سایه‌اندازها، موجب ارتقای کیفیت فضایی و کاهش تابش مستقیم نور شده و نشان‌دهنده توجه به اصول اقلیمی است. در دیدگاه زمینه‌ای، اگرچه هزینه‌های بالای ساخت و چالش‌های طراحی، محدودیت‌هایی ایجاد کرده‌اند، بنا تلاش کرده است با بافت شهری پیرامون خود هماهنگ باشد.

در تحلیل پدیدارشناسانه، ساکنان فضاها را آرام، خوشایند و کاربردی توصیف می‌کنند. دیدگاه رسانه‌ای، استفاده از مصالح بومی مانند آجر، سنگ و چوب و انتخاب آن‌ها متناسب با اقلیم و بافت فرهنگی، به بازنمایی هویت محلی کمک کرده است. در نهایت، از منظر دیدگاه اسلامی، انطباق عملکردی فضاهای داخلی، توجه به جهت‌گیری مناسب بازشوها و استفاده از سایبان‌های متحرک برای ایجاد حریمیت و کنترل دید، از نقاط قوت بنا محسوب می‌شود؛ امری که نشان می‌دهد برخی اصول اسلامی در این نمونه به‌صورت عملیاتی و ملموس در طراحی لحاظ شده‌اند. جدول شماره ۳ نتایج این تحلیل چنددیدگاهی را به‌صورت خلاصه ارائه می‌کند.

جدول شماره ۳: نقد و ارزیابی خانه روزن اصفهان (منبع: نگارنده)

دسته بندی های نقد						
دیدگاه کلاسیک	دیدگاه رمانتیک	دیدگاه فرمالیسم	دیدگاه زمینه ای	دیدگاه پدیدارشناسانه	دیدگاه رسانه ای	دیدگاه اسلامی
- تلاش معمار در جهت طراحی ساده و کاربردی نما - طراحی طاقچه در فضای داخلی برای ایجاد حسی خاطره انگیز و سنتی	طبق گفته معمار: ساخت خانه ای برای یادآوری خاطرات گذشته در عین حال، طراحی ساختمان مدرن	- بازشوها و المان های تکرار شونده در نما در جهت ایجاد ریتم بصری - طراحی عمق بازشوها بر اساس مسیر نور در جهت جلوگیری از تابش مستقیم نور خورشید - ایجاد سبزی نگاری با پوشش گیاهی در بازشوها	- چالش در طراحی و ایده پردازی در جهت هماهنگی با بافت	- ساکنان فضاها را آرام، کاربردی و خوشایند می دانند. - شهروندان: ظاهر ساختمان را متفاوت اما متین توصیف می کنند. بدون زرق و برق اما متمایز	- استفاده از مصالح بومی مانند آجر، سنگ و چوب (انتخاب مصالح با توجه به اقلیم و بافت فرهنگی) - طراحی جداره های ساختمان به صورت دوجداره در جهت بهینه سازی مصرف انرژی	- انطباق عملکرد فضای داخلی با پنجره هایی رو به جنوب با توجه به اقلیم اصفهان با استفاده از سایبان متحرک - استفاده از سایبان ها از جنس چوب در جهت ایجاد حریمیت و عدم دید به داخل

۳- ایل خانه تهران

نتایج تحلیل نشان می دهد که بنا از منظر دیدگاه کلاسیک، فاقد نشانه های بصری شاخص و تزئینات ظاهری است و بیشتر بر پرهیز آگاهانه از عناصر زائد تأکید دارد. در دیدگاه رمانتیک، بازگشت معمار به سادگی و حذف تزئینات غیر ضروری، بیانگر تمرکز بر فضای درون گرا و حریم خصوصی است؛ هرچند این رویکرد در برخی موارد به کاهش خوانایی نمای بیرونی منجر شده است.

از دیدگاه فرمالیسم، تنوع پذیری نمای جنوبی و استفاده از فضاهای نیمه باز، به ایجاد لایه بندی در نما کمک کرده، اما ناهماهنگی میان بخش هایی از پوسته نیمه شفاف و متخلخل، انسجام فرمی کلی بنا را تا حدی تضعیف کرده است. از دیدگاه زمینه ای، انتخاب شیوه ساخت مقرون به صرفه و با توجه به شرایط اقتصادی امروز است. در تحلیل پدیدارشناسانه، فضاهای داخلی برای ساکنان آرام و کاربردی توصیف

شده‌اند؛ اما محدودیت ارتباط برخی فضاها با بیرون، تجربه فضایی را کاهش داده است. از منظر رسانه‌ای، انتخاب مصالح بتن اکسپوز و پرهیز از پرداخت تزیینی، ممکن است برای مخاطب عام خشک و ناآشنا به نظر برسد؛ درنهایت، از دیدگاه اسلامی، اگرچه تلاش‌هایی برای بازگشت به ارزش‌های سنتی ایرانی صورت گرفته، اما مواردی مانند ابعاد نامناسب آشپزخانه و ضعف در ارتباط فضایی نشان می‌دهد که این اصول بیشتر در سطح نیت طراحی باقی مانده و به‌طور کامل در سازمان‌دهی فضاها تحقق نیافته‌اند. نتایج این ارزیابی چندوجهی در جدول شماره ۴ به‌صورت خلاصه ارائه شده است.

جدول شماره ۴: نقد و ارزیابی ایل‌خانه تهران (منبع: نگارنده)

دسته‌بندی‌های نقد							
دیدگاه کلاسیک	دیدگاه رمانتیک	دیدگاه فرمالیسم	دیدگاه زمینه‌ای	دیدگاه پدیدارشناسانه	دیدگاه رسانه‌ای	دیدگاه اسلامی	
ایل‌خانه تهران	نشانه بصری: نبود تزیینات ظاهری	طبق گفته معمار: بازگشت به سادگی و اصالت - تلاش معمار با حذف هرگونه تزیینات بی‌مورد - تمرکز بر فضای درون‌گرا و حریم خصوصی	- تورفتگی‌های نمای جنوبی در جهت ایجاد مجموعه‌ای از فضاهای نیمه‌باز - در بخش‌هایی از نما، پوسته‌ای نیمه‌شفاف و متخلخل، شامل چهارچوبی فلزی و پوششی آجری و قابل حرکت بر روی نما	- ساکنان: فضا را آرام، کاربردی و دارای حس حریم می‌دانند؛ اما در برخی فضاها محدودیت ارتباط با بیرون - شهروندان: برخی آن را خشک، بی‌تزیین و ناآشنا با سلیقه رایج می‌دانند.	- انتخاب مصالح: بتن اکسپوز، بدون پوشش نهایی یا پرداخت تزیینی	- تلاش ناموفق معمار برای بازگردانی ارزش‌های سنتی ایرانی به‌طور مثال: - ابعاد نامناسب آشپزخانه - مکان‌یابی نامناسب پله ارتباطی در تداخل با فضای آشپزخانه	

۴- خانه شیمی گیاه «پشت و رو» در شیراز

نتایج تحلیل نشان می‌دهد که از منظر دیدگاه کلاسیک، تفاوت آشکاری میان طراحی نماها وجود دارد؛ به‌گونه‌ای که تضاد میان نمای شمالی و جنوبی، نوعی گسست بصری

ایجاد کرده است. در دیدگاه رمانتیک، این تضاد به عنوان بازتابی از ذهنیت معمار و تلاش برای بیان دوگانگی درون و بیرون قابل تفسیر است، هرچند این رویکرد برای مخاطب عام ممکن است به راحتی قابل درک نباشد.

از دیدگاه فرمالیسم، نمای جنوبی با استفاده از بخش‌های متحرک و امتداد آجرها و سنگ‌ها، باعث ایجاد پویایی بصری شده است. در مقابل، نمای شمالی با ساختاری شکسته و منقطع، انسجام فرمی کمتری دارد. در دیدگاه زمینه‌ای، بازسازی ساختمان به جای تخریب کامل، رویکردی اقتصادی و پایدار محسوب می‌شود که با شرایط معاصر هم‌خوانی دارد.

در تحلیل پدیدارشناسانه، استفاده از بازشوهای متحرک و پوشش گیاهی در نما، موجب جلب توجه مخاطبان و ایجاد تجربه‌ای متفاوت از نور و دید شده است. از منظر رسانه‌ای، نمای متحرک مشبک و بهره‌گیری از فناوری‌های نیمه‌فعال^۱ به کنترل نور و دید کمک کرده و قابلیت بازنمایی پروژه در فضای رسانه‌ای را افزایش داده است؛ با این حال، از دیدگاه اسلامی، عدم همگونی ظاهری نماها و تکرار نشدن زبان طراحی خارجی در فضاهای داخلی، باعث شده است که پیوستگی میان عدالت فضایی، نظم کالبدی و حریم‌سازی به طور کامل محقق نشود. نتایج این تحلیل در چهارچوب دیدگاه‌های مختلف نقد معماری در جدول شماره ۵ ارائه شده است.

جدول شماره ۵: نقد و ارزیابی نکات مثبت یا منفی خانه شیمی گیاه «پشت و رو»، شیراز (منبع: نگارنده)

دسته‌بندی‌های نقد							خانه شیمی گیاه «پشت و رو»، شیراز
دیدگاه اسلامی	دیدگاه رسانه‌ای	دیدگاه پدیدارشناسانه	دیدگاه زمینه‌ای	دیدگاه فرمالیسم	دیدگاه رمانتیک	دیدگاه کلاسیک	
دیدگاه اسلامی	دیدگاه رسانه‌ای	دیدگاه پدیدارشناسانه	دیدگاه زمینه‌ای	دیدگاه فرمالیسم	دیدگاه رمانتیک	دیدگاه کلاسیک	
دیدگاه اسلامی	دیدگاه رسانه‌ای	دیدگاه پدیدارشناسانه	دیدگاه زمینه‌ای	دیدگاه فرمالیسم	دیدگاه رمانتیک	دیدگاه کلاسیک	
دیدگاه اسلامی	دیدگاه رسانه‌ای	دیدگاه پدیدارشناسانه	دیدگاه زمینه‌ای	دیدگاه فرمالیسم	دیدگاه رمانتیک	دیدگاه کلاسیک	- تفاوت در طراحی نماها - نمای جنوبی با داشتن بخش‌های متحرک - نمای شمالی شکسته و منقطع - امتداد آجرها و سنگ‌های به کار رفته در نما، در کف حیاط تا پیاده‌رو در خارج مجتمع - تضاد بین دو نما - درون ذهن (معمار)
دیدگاه اسلامی	دیدگاه رسانه‌ای	دیدگاه پدیدارشناسانه	دیدگاه زمینه‌ای	دیدگاه فرمالیسم	دیدگاه رمانتیک	دیدگاه کلاسیک	- عدم رعایت اصل حفظ همگونی ظاهری و عدالت اجتماعی در نمای شمالی و ظهور اختلاف طبقاتی - نمای متحرک مشبک - آکاردئونی در جهت کنترل نور و دید - استفاده از فناوری‌های نیمه فعال
دیدگاه اسلامی	دیدگاه رسانه‌ای	دیدگاه پدیدارشناسانه	دیدگاه زمینه‌ای	دیدگاه فرمالیسم	دیدگاه رمانتیک	دیدگاه کلاسیک	- استفاده از بازشوهای متحرک و پوشش گیاهی در نما در جهت جلب توجه مخاطبان - بازسازی ساختمان خالی از سکنه به جای تخریب (بعد اقتصادی)

1. Semi-passive

در تحلیل پدیدارشناسانه، استفاده از بازشوهای متحرک و پوشش گیاهی در نما، موجب جلب توجه مخاطبان و ایجاد تجربه‌ای متفاوت از نور و دید شده است. از منظر رسانه‌ای، نمای متحرک مشبک و بهره‌گیری از فناوری‌های نیمه‌فعال به کنترل نور و دید کمک کرده و قابلیت بازنمایی پروژه در فضای رسانه‌ای را افزایش داده است؛ بااین‌حال، از دیدگاه اسلامی، عدم همگونی ظاهری نماها و تکرار نشدن زبان طراحی خارجی در فضاهای داخلی، باعث شده است که پیوستگی میان عدالت فضایی، نظم کالبدی و حریم‌سازی به‌طور کامل محقق نشود.

در جمع‌بندی تحلیلی - تطبیقی نمونه‌ها می‌توان گفت:

مقایسه تطبیقی چهار نمونه مسکونی مورد بررسی نشان می‌دهد که هر یک از پروژه‌ها، رویکردی متفاوت نسبت به مواجهه با نقدهای معماری و مفاهیم مرتبط با هویت، زمینه و ارزش‌های فرهنگی اتخاذ کرده‌اند. خانه آجرپوش تهران و خانه روزن اصفهان بیش از سایر نمونه‌ها تلاش کرده‌اند میان زبان معاصر معماری و بهره‌گیری از مصالح و الگوهای بومی تعادل برقرار کنند؛ با این تفاوت که در خانه آجرپوش، تأکید اصلی بر پویایی فرمی و خوانایی نما است؛ درحالی‌که در خانه روزن، کیفیت‌های اقلیمی، نور و تجربه زیسته ساکنان نقش پررنگ‌تری دارند.

در مقابل، ایل‌خانه تهران و خانه شیمی گیاه «پشت و رو» رویکردی انتقادی‌تر و گاه رادیکال‌تر نسبت به بیان فرمی و کالبدی اتخاذ کرده‌اند. ایل‌خانه با پرهیز از تزیینات و تمرکز بر اقتصاد ساخت، بیش از آنکه به بازنمایی بیرونی هویت بپردازد، بر عملکرد و فضای درونی تأکید دارد؛ امری که اگرچه به‌سادگی و آرامش فضایی منجر شده، در برخی موارد، انسجام معنایی و کالبدی را تضعیف کرده است. خانه شیمی گیاه نیز با استفاده از نماهای متحرک و فناوری‌های نیمه‌فعال، به دنبال ایجاد تعامل فعال با محیط شهری است؛ اما ناهم‌هنگی میان نماهای مختلف و عدم تداوم زبان طراحی در فضاهای داخلی، موجب ایجاد گسست در تجربه کلی بنا شده است.

از منظر دیدگاه اسلامی، می‌توان گفت اصولی چون حریمیت، درون‌گرایی، توجه به اقلیم و عدالت فضایی در نمونه‌ها به‌صورت نامتوازن و بیشتر در سطح کالبدی تحقق یافته‌اند. در این میان، خانه روزن اصفهان بیشترین همخوانی عملیاتی را با این اصول نشان می‌دهد؛ درحالی‌که در سایر نمونه‌ها، این مفاهیم یا به‌صورت محدود و موردی به‌کار رفته‌اند یا در مرحله اجرا با چالش مواجه شده‌اند. درمجموع، نتایج این تحلیل تطبیقی بیانگر آن است که معماری مسکونی معاصر ایران، اگرچه در سطح فرم و

مصالح پیشرفت‌هایی داشته است، در تبدیل ارزش‌های نظری و فرهنگی به یک نظام فضایی یکپارچه و قابل تکرار، همچنان با کاستی‌هایی مواجه است.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که معماری مسکونی معاصر ایران، در مواجهه با دیدگاه‌های متنوع نقد معماری، واجد رویکردهای ناهمگون و گاه متناقضی است. تحلیل نمونه‌های موردی نشان داد که اگرچه در بیشتر پروژه‌ها تلاش‌هایی برای بهره‌گیری از مصالح بومی، توجه به اقلیم و بازخوانی برخی مفاهیم سنتی مشاهده می‌شود، این تلاش‌ها به‌طور معمول، در سطح فرم و پوسته باقی مانده و به شکل‌گیری یک نظام فضایی منسجم و مبتنی بر مبانی نظری مشخص منجر نشده‌اند.

در پاسخ به سؤال نخست پژوهش، می‌توان گفت که نقد علمی معماری، به‌عنوان ابزاری تحلیلی، امکان فهم نظام‌مند نقاط قوت و ضعف آثار معماری را فراهم کرده و از این طریق، می‌تواند نقش مؤثری در بهبود فرایند طراحی در خانه‌های معاصر ایران ایفا کند. تحلیل تطبیقی چهار نمونه خانه معاصر برگزیده جایزه معمار نشان داد که کیفیت سکونت و رضایت ساکنان، بیش از آنکه متأثر از نوآوری‌های صرف فرمی باشد، به میزان توجه به اصول خانه مطلوب در سطوح فضایی، عملکردی و معناشناختی وابسته است.

برآیند نتایج حاصل از ارزیابی نمونه‌ها نشان می‌دهد که رعایت مؤلفه‌هایی نظیر حفظ حریم خصوصی، پیوستگی فضایی، تناسب هندسی، بهره‌گیری از عناصر طبیعی، توجه به شرایط اقلیمی و لحاظ ارزش‌ها و فرهنگ اسلامی - اجتماعی، نقشی تعیین‌کننده در ارتقای کیفیت زندگی ساکنان دارد. بر این اساس، می‌توان گفت نقد معماری، با آشکار ساختن میزان تحقق یا عدم تحقق این مؤلفه‌ها در نمونه‌های معاصر، بستری برای بازاندیشی در فرایند طراحی و اصلاح رویکردهای رایج فراهم می‌آورد.

در همین راستا، نتایج پژوهش بیانگر آن است که موارد زیر به‌عنوان مهم‌ترین مؤلفه‌های مؤثر در بهبود طراحی خانه‌های معاصر قابل استخراج هستند:

- ۱- درونی‌سازی مفاهیم اسلامی توسط معماران و کاربران، به‌گونه‌ای که توان به‌کارگیری آن‌ها در مسکن معاصر فراهم باشد.
- ۲- رعایت پیوستگی فضایی بین اجزای خانه همراه با حفظ حریمیت، نظم و آراستگی.
- ۳- پرهیز از تجمل و خودنمایی در نماهای بیرونی درعین حفظ نظم و زیبایی.
- ۴- کاهش یا حذف مؤلفه‌های غیرکارکردی و تمرکز بر عناصر معنایی برای ارتقای کیفیت زندگی و آرامش درونی.

- ۵- رعایت تناسبات و هندسه فضایی و اجتناب از اغتشاش در طراحی حجم.
  - ۶- توجه حداکثری به نکات اقلیمی جهت کاهش مصرف انرژی در مسکن.
  - ۷- استفاده از عناصر طبیعی مانند حیاط یا بام سبز، و طراحی بازشوها به سمت آن‌ها برای ایجاد ارتباط با طبیعت.
  - ۸- رعایت ارتفاع مناسب و حقوق اقلیمی و حداقل اشراق.
  - ۹- توجه به کرامت همسایه در ساخت خانه.
  - ۱۰- عدم فخرفروشی به همسایه از اصول اساسی همجواری همسایگی در نظر اسلام.
- در پاسخ به سؤال دوم پژوهش، می‌توان گفت که میزان انطباق نمونه‌های بررسی‌شده با دیدگاه‌های مختلف نقد معماری، تابع رویکرد طراحی معمار و اولویت‌های پروژه بوده است؛ به گونه‌ای که برخی نمونه‌ها در حوزه فرمالیسم و بیان کالبدی موفق‌تر عمل کرده‌اند؛ درحالی‌که برخی دیگر بیشتر بر جنبه‌های عملکردی، اقتصادی یا تجربه زیسته ساکنان تمرکز داشته‌اند؛ باین‌حال، فقدان پیوند روشن میان این رویکردها و یک چهارچوب نظری یکپارچه، موجب شده است که نتایج حاصل، پراکنده و موردی باقی بمانند. همچنین، نتایج حاکی از آن است که اصول مستخرج از دیدگاه اسلامی در معماری، نظیر حریمیت، درون‌گرایی، توجه به اقلیم و عدالت فضایی، در نمونه‌های موردبررسی عمدتاً به صورت محدود و کالبدی تحقق یافته‌اند و کمتر به سطح سازمان‌دهی فضایی و معناشناختی ارتقا یافته‌اند. در این میان، خانه روزن اصفهان بیش از سایر نمونه‌ها توانسته است برخی از این اصول را به صورت عملیاتی و ملموس در طراحی فضاها به کار گیرد؛ درحالی‌که در دیگر پروژه‌ها، این مفاهیم یا به صورت ناقص اجرا شده‌اند یا در مرحله طراحی با چالش مواجه بوده‌اند.
- درمجموع، می‌توان نتیجه گرفت که معماری مسکونی معاصر ایران، علی‌رغم برخورداری از ظرفیت‌های بالقوه فرهنگی و نظری، هنوز در تبدیل مفاهیم هویتی و ارزش‌های برگرفته از دیدگاه اسلامی به الگوهای فضایی منسجم و قابل تعمیم با محدودیت‌هایی روبه‌رو است. بر این اساس، پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آتی با تمرکز بر تدوین چهارچوب‌های تحلیلی دقیق‌تر و بررسی نمونه‌های گسترده‌تر، زمینه را برای ارتقای پیوند میان نظریه، نقد معماری و عمل طراحی در معماری مسکونی ایران فراهم کنند.

یادداشت‌ها

- ۱- «و خدا خانه‌هایتان را برای شما مایه آرامش و راحت قرار داد...».
- ۲- «یاد کن زمانی را که جایگاه آن خانه (کعبه) را با وحی برای ابراهیم آماده کردیم و محل عبادت او مقرر داشتیم، او را گفتیم: در پرستش من و انجام مراسم حج چیزی را شریک من مساز، و آن خانه را که جایگاه پرستش من است برای طواف‌کنندگان و کسانی که به نماز و عبادت می‌ایستند و برای رکوع‌کنندگان و سجده‌کنندگان پاک گردان».
- ۳- «و به یاد آورید که خدا شما را جانشینانی پس از قوم عاد قرار داد، و در زمین، جای [مناسبی] به شما بخشید که از مکان‌های هموارش برای خود قصرها بنا می‌کنید، و از کوه‌ها خانه‌هایی می‌تراشید، پس نعمت‌های خدا را یاد کنید و در زمین تبهکارانه فتنه و آشوب برپا نکنید».
- ۴- «و این حقیقت را نیز بدانند که این‌گونه نیست که اگر مردم آنان را از میان نبرند بقایشان تضمین شده باشد؛ چه بسیار شهرها که مردمش مُتَنَعَم بودند و در زندگی سرمستی کردند و ما آنان را نابود ساختیم. ای پیامبر، این ویرانه‌ها که در معرض دید آن‌هاست، خانه‌های آن‌هاست که پس از هلاکشان جز شماری از آن‌ها مسکونی نشد. اینک ماییم که آن خانه‌ها را از آنان به ارث برده‌ایم».
- ۵- «آیا شما بر روی هر مکان بلندی به بیهوده‌کاری و بدون نیاز، برجی عظیم و برافراشته بنا می‌کنید؟ و قلعه‌ها و کاخ‌های استوار و مجلل برمی‌گیرید، که شاید جاودانه بمانید؟».
- ۶- برای مطالعه بیشتر می‌توان به باب همسایه در کتاب *میزان‌الحکمه* جلد ۲ مراجعه کرد.
- ۷- «ای اهل ایمان! به خانه‌هایی غیر از خانه‌های خودتان وارد نشوید تا آنکه اجازه بگیرید، و بر اهل آن‌ها سلام کنید، [رعایت] این [امور اخلاقی] برای شما بهتر است، باشد که متذکر شوید. درنهایت، اگر کسی را در آن‌ها نیافتید، پس وارد آن نشوید تا به شما اجازه دهند، و اگر به شما گویند: برگردید، پس برگردید که این برای شما پاکیزه‌تر است و خدا به آنچه انجام می‌دهید، داناست».
- ۸- برای مطالعه بیشتر می‌توان به کتاب *سلام و محیط‌زیست* اثر آیت‌الله جوادی آملی (۱۳۹۸: ۲۷۰) مراجعه کرد.

منابع

- آتو، وین (۱۴۰۰). *معماری و اندیشه نقدانه*. ترجمه امینه انجم شعاع. تهران: انتشارات فرهنگستان هنر.
- امین‌پور، احمد؛ مدنی، رامین؛ حیاتی، حامد (۱۳۹۶). «بررسی چگونگی تجلی آموزه‌های اسلامی در کالبد مسکن سنتی؛ نمونه موردی: اقلیم گرم و خشک ایران»، *فصلنامه مدیریت شهری*، شماره ۴۸: ۴۳۵-۴۵۸.

- اوامر، اسپاهیچ (۱۳۹۶). مسکن و اسلام. قزوین: انتشارات جهاد دانشگاهی قزوین.
- بمانیان، محمدرضا؛ زندگی، مسلم (۱۳۹۶). مسکن ایرانی و سبک زندگی. تهران: انتشارات اول و آخر.
- پاینده، ابوالقاسم (۱۳۶۲). نهج/الفصاحه؛ مجموعه کلمات قصار حضرت رسول (ص). تهران: جاویدان.
- پیرنیا، محمدکریم؛ معماریان، غلامحسین (۱۳۹۰). آشنایی با معماری اسلامی ایران. تهران: سروش دانش.
- جوادى آملی، عبدالله (۱۳۹۸). اسلام و محیط زیست. قم: مرکز نشر اسراء.
- حجت، عیسی (۱۳۸۲). «آموزش معماری و بی‌ارزشی ارزش‌ها»، مجله هنرهای زیبا. دوره ۱۴. شماره ۱۴: ۷۰۱-۶۳.
- حکیم، بسیم سلیم (۱۳۸۱). شهرهای عربی-اسلامی: اصول شهرسازی و ساختمانی. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- حمزه نژاد، مهدی؛ صدریان، زهرا (۱۳۹۳). «اصول طراحی خانه از منظر اسلامی و کاربرد الگوهای معاصر»، مجله پژوهش‌های معماری اسلامی. سال اول. شماره ۴: ۷۶-۵۸.
- حیاتی، حامد؛ زارع، علی رضا؛ امین‌پور، احمد؛ مدنی، رامین (۱۳۹۶). «تحقق مفهوم قرآنی و روایی حقوق در شهرسازی و طراحی مسکن»، نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری. سال هشتم. شماره ۳۱: ۲۹۸-۲۶۷.
- خویی، حمیدرضا (۱۳۸۶). «مقدماتی در باب نقد آثار معماری و شیوه‌های آن در دوره جدید»، پژوهشنامه فرهنگستان هنر، ویژه‌نامه نقد جامعه‌شناسی هنر. سال اول. شماره ۲: ۶۱-۴۶.
- رئیس، محمدمنان (۱۳۹۷). معماری و شهرسازی مطابق با سبک زندگی اسلامی، از تشریح وضع مطلوب تا تحلیل وضع موجود. قم: نشر دانشگاه قم.
- رنجبر کرمانی، علی محمد (۱۳۹۲). درس‌گفتارهای معماری اسلامی. آرشیو قطب علمی معماری اسلامی. تهران: دانشگاه علم و صنعت.
- رزاقی اصل، سینا؛ رحیمی آریایی، افروز (۱۳۹۵). «بررسی اهمیت و نحوه آموزش نقد بنا به دانشجویان رشته معماری از دیدگاه اساتید معماری ایران»، نشریه علمی - پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران. دوره ۷. شماره ۱۲: ۹۳-۸۳.
- سامه، رضا (۱۳۹۲). معماری و کیفیت زندگی انسان. رساله مقطع دکتری رشته معماری، تهران: دانشگاه تهران، پردیس هنرهای زیبا.
- سید رضی، محمدبن حسین بن موسی (۱۳۸۸). نهج/البلاغه. قم: مرکز مطالعات و پژوهش‌های فرهنگی حوزه علمیه قم.
- عباسی، مهدی (۱۳۹۲). «پژوهشی در باب ارتقای اعتبار علمی نقدهای معماری تکنیکی برای استخراج معنای جامع اثر معماری»، مجله باغ نظر. سال دهم. شماره ۲۴: ۷۸-۶۹.
- عزیزیان غروی، محسن؛ عزیزیان غروی، زینب (۱۳۹۸). «تحلیل تطبیقی شاخص‌های مسکن اسلامی بر گونه‌های مسکن سنتی قم مبتنی بر نظرات معماران مسلمان معاصر»، پژوهش‌های معماری اسلامی. دوره ۷. شماره ۴: ۱۳۸-۱۱۵.
- فرامرز قراملکی، احد (۱۳۸۵). روش‌شناسی مطالعات دینی (تحریری نو). مشهد: انتشارات دانشگاه علوم اسلامی رضوی.
- قرائتی، محسن (۱۳۹۳). سیمای مسکن و شهرسازی اسلامی، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
- کبیری سامانی، علی؛ ملکوتی، علیرضا؛ یادگاری، زهره (۱۳۹۵). «بازشناسی معنای خانه در قرآن؛ رهیافتی در جهت تبیین مبانی نظری خانه»، مجله باغ نظر. سال سیزدهم. شماره ۴۵: ۷۶-۶۱.

- مجلسی، محمدباقر (۱۳۶۶). بحارالأنوار. تهران: انتشارات اسلامی.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۴ق). بحارالأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار. بیروت: مؤسسه الوفاء.
- محمدی ری شهری، محمد (۱۳۷۷). میزان/الحکمه. ترجمه حمیدرضا شیخی. قم: دارالحدیث.
- مرتضی، هشام (۱۳۸۷). اصول سنتی ساخت‌وساز در اسلام. مترجمان: ابوالفضل مشکینی و کیومرث حبیبی. تهران: انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری.
- مسائلی، صدیقه (۱۳۸۸). «نقشه پنهان به مثابه دستاورد باورهای دینی در مسکن سنتی کویری ایران»، نشریه هنرهای زیبا. شماره ۳. ۲۷-۳۸.
- معین‌مهر، صدیقه (۱۴۰۳). «تبیین اصول طراحی خانه مطلوب از منظر اسلام (در گستره آیات قرآن و روایات)؛ بررسی هفت نمونه از خانه‌های معاصر کسب‌کننده جایزه معمار در ایران»، مجله پژوهش‌های معماری اسلامی. دوره ۱۲. شماره ۳. ۱۱۸-۱۴۰.
- منصوری، سید امیر (۱۳۷۹). «روش نقد معماری»، مجله هنرهای زیبا. دوره ۷. شماره ۷. ۷۸-۷۱.
- مهدوی‌نژاد، محمدجواد (۱۳۸۴). «آموزش نقد معماری؛ تقویت خلاقیت دانشجویان برای تحلیل همه‌جانبه آثار معماری»، مجله هنرهای زیبا. شماره ۲۳: ۶۹-۷۶.
- مهدوی‌نژاد، محمدجواد (۱۳۹۵). «گفتمان معماری سرآمد: الگویی برای نقد آثار معماری معاصر»، مجله هویت شهر. سال یازدهم. شماره ۳۰. ۵۹-۶۸.
- ناری قمی، مسعود (۱۳۹۱). «تقدس فراگیر فضا در اسلام: نگاه تکلیف‌گرا»، نشریه هنرهای زیبا. شماره ۴: ۴۹-۶۰.
- نقره‌کار، عبدالحمید؛ حمزه‌نژاد، مهدی؛ معین‌مهر، صدیقه (۱۳۹۲). «شناخت و تحلیل مسائل طراحی محیط معماری و شهرسازی از منظر اسلامی (در گستره قرآن و روایات)»، فصلنامه آرمان‌شهر. شماره ۱۳: ۱۱۹-۱۳۵.
- نقره‌کار، عبدالحمید؛ رنجبر کرمانی، علی‌محمد؛ حمزه‌نژاد، مهدی (۱۳۸۷). درآمدی بر هویت اسلامی در معماری و شهرسازی. تهران: وزارت مسکن و شهرسازی، دفتر معماری و طراحی شهری، شرکت طرح و نشر پیام سیما.
- نقره‌کار، عبدالحمید؛ علی‌الحسابی، مهران (۱۳۹۶). تحقیق‌پذیری هویت در معماری و شهرسازی با تأکید بر ارتقای هویت اسلامی-ایرانی در شهرهای جدید. تهران: انتشارات فکر نو.
- نقی‌زاده، محمد (۱۳۷۹). «ویژگی‌های کیفی مسکن مطلوب (مبانی طراحی و روش‌های تحصیلی آن)»، نشریه صفحه. شماره ۳۱: ۹۰-۱۰۳.
- ----- (۱۳۹۱). «تأملی در شناخت مبانی مسکن اسلامی ایرانی»، کتاب ماه هنر. شماره ۱۷۰: ۳۸-۵۴.
- ----- (۱۳۹۲). «مسکن: مبانی نظری تا جلوه‌های عینی»، کتاب ماه هنر، شماره ۱۸۵: ۷۴-۸۵.
- نوایی، کامبیز؛ حاجی قاسمی، کامبیز، (۱۳۹۰). خشت و خیال: شرح معماری اسلامی ایران. تهران: سروش.
- وثیق، بهزاد؛ پشتوتنی‌زاده، آزاده (۱۳۸۸). «مفاهیم سکونت در آیات و روایات اسلامی»، مجله مسکن و محیط روستا. دوره ۲۹. شماره ۱۲۹: ۵۰-۶۵.
- Abell, Walter (1961). "Toward a Unified Field in Critical Studies", *Aesthetics and Criticism in Art Education*, Chicago: Rand McNally.
- Attoe, Wayne (1978). *Architecture and Critical Imagination*. Great Britain: John Wiley & Sons.
- Collins, Peter (1971). *Architectural Judgement*. London: Faber & Faber.
- Eliot, Thomas Stearns (1965). "To Criticize the Critic", *To Criticize the Critic and Other*

Writings, London: Faber & Faber.

- Lipman, Matthew (1967). *What Happens in Art*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Greene, Theodore Meyer (1973). *The Arts and the Art of Criticism*. New York: Gorian.
- Okhovvat, H., Almasifar, N., Bemaniyan, M. (2010). *Traditional Architecture and Urbanism in Islamic Countries*. Tehran: Publication of Helleh.
- <https://hiradana.com/article/1404>.
- <https://mihanbana.com/%D8%A7%DB%8C%D9%84%D8%AE%D8%A7%D9%86%D9%87eilkhaneh/>.
- www.caoi.ir/fa/projects/item/1532.
- www.caoi.ir/fa/projects/item/816.